

**OBRAZ YARATISHDA BADIY TILDAN FOYDALANISH
(ERKIN A'ZAM IJODI MISOLIDA)**

Olimova Bahrabarjon Alisherovna

Termiz Davlat Universiteti Adabiyotshunoslik:

o'zbek adabiyoti fakulteti 1-kurs magistranti

Anotatsiya: *mazkur maqolada zamonaviy o'zbek nasrining yirik vakillaridan biri bo'lgan Erkin A'zam ijodida obraz yaratishda badiiy til vositalarining o'rni tahlil qilinadi. Adib asarlarida personajlarning individual xarakterini ochishda diolog, monolog, shevaga xos birliklar, kinoya, majoz va xalqona iboralardan foydalanish mahorati yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *Badiiy obraz, badiiy til, individuallashtirish, dialog, manalog, milliy kolorid, sheva, ruhiy ta'sir, personaj nutqi, Erkin A'zam*

Аннотация: *в данной статье анализируется роль художественных средств языка в создании образов в творчестве Эркина Азама, одного из выдающихся представителей современного узбекского прозы. В произведениях писателя освещается мастерство использования диалогов, монологов, диалектных единиц, иронии, метафор и народных выражений для раскрытия индивидуального характера персонажей.*

Ключевые слова: *Художественный образ, художественный язык, индивидуализация, диалог, маналог, национальный колорит, диалект, психологическое воздействие, речь персонажа, Эркин А'зам*

Annotation: *This article analyzes the role of artistic language tools in creating characters in the works of Erkin A'zam, who is one of the prominent representatives of contemporary Uzbek prose. The author's skill in using dialogue, monologue, dialect-specific units, irony, metaphor, and folk expressions to reveal the individual character of the characters is highlighted in his works.*

Keywords: *Artistic image, artistic language, individualization, dialogue, meaning, national color, dialect, psychological impact, character's speech, Erkin A'zam*

O'zbek zamonaviy nasrida o'ziga xos badiiy tafakkuri, ruhiy tasvir mahorati va estetik qarashlari bilan ajralib turadigan ijodkorlardan biri- Erkin A'zamdir.

Ma'lumki, badiiy til unsurlari asarning barcha komponentlarida muayyan darajada ishtirok etadi va badiiy g'oya, muallif maqsadini ifodalashga xizmat qiladi. Bu jarayonda asosiy e'tibor badiiy obrazga qaratiladi. Chunki obraz va obrazlilik adabiyotning tub xususiyatidir. Badiiy ijoddagi obraz - bu individual shakl orqali hayotiy hodisalarni, kishilarni umumlashtirish, inson hayotini ayni paytda konkretlashtirishdir. Shu bois obrazda individual va umumlashma xususiyatlari mujassamlashadi. Badiiy obraz yaratishda til vositalarining o'rni nihoyatda muhimdir. Chunki adib til orqali obraz va manzaralar yaratar ekan, ularning mohiyatini ochib beruvchi so'z va iboralar tanlaydi, so'zlarning tub va ko'chma

ma'nolaridan, xalq tilining boy imkoniyatlaridan foydalanadi. Badiiy asar tilining hissiy(emotsionalligi) va ta'sirchanligi obrazga ko'char ekan, u o'quvchiga ta'sir qiladi, uning ma'naviyati va fikr olamini boyitadi. Bu xususiyat, tabiiyki, asar mavzusi, janri, avtor dunyoqarashi, ifoda uslubi, tasvir mahorati kabi omillarga bog'liq.

Bu jihatga atoqli olim G'.Karimov 70-yillardayoq alohida e'tibor berib, romanlar misolida til va uslub munosabati haqida shunday yozgan edi: "Roman temasi yaqin o'tmishdan olingan bo'lsa, u holda roman hozirgi zamon adabiy tilida yozilishi, personajlar ham hozirgi zamon tilida so'zlashishi mumkin. Agar roman uzoq o'tmishdan olingan bo'lsa, personajlar o'sha zamon tilida so'zlashishlari shart, aks holda tarixiy kolorit buziladi. Obraz yaratish va uning nutqi masalasi asar milliy koloritining muhim sharti ekanini ta'kidlovchi ushbu fikrlar hozirgi o'zbek adiblari ijodida to'la namoyon bo'lmoqda. Taniqli adib Sh.Xolmirzaev o'zining asar tiliga munosabati xususida aytgan edi: "Biz bitta adabiy tilni qabul qilganmiz. Men o'zim yozganimda hamma vaqt avtor tilidan sof andijoncha yozishga harakat qilaman. Ammo qahramonlarim o'z-o'zicha. Lekin, adabiy tilga hech narsani tiqishtirishni yoqtirmaganimdek, badiiy asar tilini ham buzishni xohlamayman". [4:143]

Ko'rinadiki, obraz yaratishda til unsurlaridan foydalanish ayniqsa obraz shakllangan davr (muhit) bilan obraz nutqining mutanosibligi juda muhimdir. Ikkinchidan, oborazning umumlashma xarakteri asarning mazmunida aks etsa, uning individualligi badiiy til vositalarida yaratilgan betakrorligi, boshqalarga o'xshamasligida ko'rinadi. Binobarin, individuallashtirish tasvirlanayotgan davr kishilariga xos turli xislatlarning o'quvchi his-tuyg'ulariga kuchli ta'sir etishiga imkon tug'diradi.

Obraz yaratishning ushbu umumiy xususiyatlari E.A'zam asarlarida ham o'z ifodasini topgan. Ma'lumki, adib asarlaridagi obrazlar yoshi, jinsi, qiyofasi, kasb-kori, xarakteri jihatidan rang-barang. Yozuvchi ularning har biriga xos asosiy xususiyatlarni aniqlab, ularning asar g'oyaviy mazmunini ifodalashga bo'ysundiradi, har biridagi o'ziga xos jihatlarni ular yashayotgan davr ruhiga bog'liq holda tasvirlaydi. Bunda badiiy tilning peyzaj, badiiy tasvir, hikmatlar, dialog-monolog, majoz, kinoya, maxsus leksik resurslar va boshqa unsurlarini qo'llaydi.

Adibning badiiy obraz yaratishda so'zdan foydalanishdagi mahorati, har bir personajga mos iboralarni topa olishi "Chapdast" sarlavhali muxtasar hikoyasida yanada yorqin ko'rinadi. Hikoya aniq hayotiy voqeaga, qisman hazil aralash oilaviy munosabatga, er-xotin va farzandlar muloqotiga bag'ishlangan. Urushdan so'ng qo'lsiz qaytgan Salom tog'ani jangda o'qqa uchgan akasining xotini, yangasiga uylantiradilar. U el qatori o'g'il-qizli bo'ladi, qo'sha-qo'sha nevara ko'radi. Birgina chap qo'li bilan ro'zg'or-u xonadonni eldan ziyod qilib qo'yadi. Yozuvchi Salom chapdastning oilaparvar, tadbirkorlik xislatlarini uning oshpazlik, holvapazlik hunarlari bilan bog'liq holda tasvirlab, "mohir-u mirishkor" so'zida umumlashtiradi.

Bu maqtovli chapdastning ko'ngil olamidagi kutilmagan bir niyat uning murakkab xarakteridagi yangi jihatlarni ochib yuboradi. U shuncha yil birga yashagan kampirini "boybicha" (Surxondaryo shevasi) deb erkalar ekan, uning bir vaqtlar ermak uchun aytgan

“sizni uylantirmoqqa uylantirarman. Dunyoga kelib, siz ham axir bunday ko'rib keting-da”degan gapini eslab, ”Bizni endi bi-ir uylantirib qo'ysangiz”, deydi. (“Bi-ir” so'zining ikki, ”I” bilan cho'zib aytilishi ham bekor emas).

Erining bu qaltis gapiga hayron bo'lgan Mayram yanga hazilga yo'yar ekan, istehzo bilan “Xo'p, kimni olib berayli, ayting”, deydi ermakka. Guloyni, deydi chol. (Guloy Mayram yanganing jiyani, ko'zi tug'ma ojiz, qirq yoshni qoralagan).

Buni eshitgan kampir tutoqib ketadi:

-Sharm emasmi, Oftob opamni qizi-ya u?!

-Shunisi yaxshida kampir, har holda o'zingniki. Devor ag'anasa, ichkariga ag'anasin.

-Ko'r-ku u, - deydi alamidani yonib yanga.

-Mana mening ko'zim ochiq - bir ro'zg'orga yetib ortadi shu,”.

Ushbu qissa muloqot, birinchidan voqea rivojini ilk nuqtasi, konfliktning turtkisi bo'lsa, ikkinchidan er-xotin obrazlarning har biriga xos ruhiy-psixologik holatni ularning so'zlari orqali ifodalashi jihatdan diqqatni tortadi. Jumladan, kampiridagi vazminlik, choldagi qat'iyat ularni savol-javobida yorqin aks etadi.

Obrazlarni individuallashtirishdagi o'ziga xoslik hikoyadagi boshqa personajlar - chol va kampirning farzandlari talqinida yana ham ta'sirchan tasvirlangan otaning nojo'ya, yoshiga yarashmagan niyatidan xabar topgan o'g'il- qizlarini unga munosabatida har biriga xos monand so'zlar topib o'rinli ishlatiladi va original obrazlar yaratiladi.

G'azablangan to'ng'ich qizning onasiga aytgan gaplarini eshiting: “- Siz ham o'ling, otam ham o'lsin! He, sharmandalar! Hoziroq borib o'sha oq quva qanjiqning ko'r ko'zlarini o'ymasam...G'unajin o'lguringiz ko'zini suzgan-da!”.

Ko'rinadiki, bu qisqa, lekin keskin mulohazada ota-onasining nomunosib harakatidan nomus qilgan, ulami qat'iy qoralagan (otasining chalg'ishida onasining ham aybdorligini his qilgan holda) murosasiz qizning ma'naviyati gavdalanadi.

E.A'zam asarlarida obrazlar dunyosi nihoyatda keng. Unda yoshlar ham, qariyalar, qiz-u juvonlar ham bor. Ular turli xarakter, saviya vakillari sifatida bir-biriga o'xshamaydi. Bu esa adibdan har bir obrazni yaratishda tilning tasvir yo'nalishi, ifoda vositalari, xarakteristika va boshqa unsurlaridan o'rinli foydalanishni taqozo etadi. To'g'ri, adib asarlarining muayyan qismi sho'ro davri, bir qismi esa bugungi davr kishilaridir. Shu bois ularni individuallashtirish va umumlashtirishda bu jihatlar hisobga olingan holda personajlar dunyoqarashi, turmush tarzi, umuman xarakterining muayyan davr va mafkura ko'rsatgan ta'sir ham e'tibordan chetda qolmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Erkin A'zam. Kechikayotgan odam. -Toshkent.Sharq, 2002.
2. Erkin A'zam.Chapdast//Shovqin.-Toshkent. Ozbekiston,2011.
3. To'ychiyev U. O'zbek adabiyoti va badiiylik me'zonlari va ularning maromlari. Toshkent, Yangi asar avlodi. 2011

4. Adabiyot nazariyasi . 1-tom.- Toshkent: Fan, 1978